

Inleiding in het Marcusevangelie

Lezen van het Marcusevangelie

Laat ik beginnen met de vraag of je eerst het complete Marcusevangelie in één ruk, dus zonder onderbrekingen, wil lezen? Wat wist je al van dit evangelie, voordat je dit evangelie begon te lezen. Wat valt je bij lezing van dit evangelie op? Wat beschouw je als de kern van het verhaal? Het Marcusevangelie presenteert zich onmiddellijk als 'goed nieuws' (*eu-angelion*) (zie Mar. 1,1). Kan je daarmee instemmen, als je het Marcusevangelie in zijn geheel gelezen hebt?

Herontdekking van het Marcusevangelie

Voor het Marcusevangelie heeft men vele eeuwen weinig belangstelling gehad. In de aandacht stonden vooral het Johannes-, het Lucas- en het Matteüsevangelie. Eén van de redenen zou kunnen zijn dat het evangelie weinig stof bevat die niet in de andere evangeliën voorkomt; het Marcusevangelie heeft verreweg de minste eigen verhalen, unieke toespraken en gebeurtenissen waarover de andere evangeliën zwijgen. Een andere reden: de zeer eenvoudige, bondige stijl. Marcus rijgt de zinnen steeds simpel met 'en' (Grieks: *kai*) aan elkaar. Daardoor doet het evangelie sterk aan de vertelstijl van de Hebreeuwse Bijbel denken, waarin de zinnen door middel van 'en' (Hebreeuws: *we*) aan elkaar zijn verbonden.

De afgelopen honderdvijftig jaar heeft men dit evangelie herontdekt. Er is buitengewoon veel studie naar dit evangelie verricht. De voornaamste ontdekking die men deed, was dat men in Marcus met het oudste evangelie te maken had. Bestudering van perikopen die ook in Matteüs en Lucas (en Johannes) voorkomen, begint tegenwoordig dan ook dikwijls bij de bestudering van de perikopen in het Marcusevangelie.

Men keek met name in de 19^e eeuw vanuit de bronnenkritiek (H.J. Holtzmann) naar het Marcusevangelie, omdat men geïnteresseerd was in het leven van Jezus. Vanaf de twintiger jaren van de vorige eeuw kwam de vormkritiek (K.L. Schmidt, M. Dibelius, R. Bultmann) op, omdat men geïnteresseerd was in de *Sitz im Leben* van de perikopen/genres. Vanaf de vijftiger jaren van de 19^e eeuw keek men op redactiekritische wijze (W. Marxsen, G. Bornkamm, H. Conzelmann) naar Marcus om zo de intentie van de auteur/het eigene van het evangelie op het spoor te komen. Vanaf 1970 onderzocht men het Marcusevangelie middels narratieve/literaire analyse (N. Petersen, D. Rhoads, R.M. Fowler). Alle aandacht ging uit naar Marcus als verhaal ('story'), en dus naar de inhoud: plaats, tijd, verhaalpersonages en gebeurtenissen.

In het Nederlandstalig gebied is in het verleden vooral Bas van Iersel (hoogleraar NT in Nijmegen) intensief met het Marcusevangelie bezig geweest, tegenwoordig is Geert Van Oyen (hoogleraar NT in Leuven) de (Vlaamse) Marcuskenner. Zij hanteren allebei narratieve, literaire en/of reader-response gerichte benaderingen op dit evangelie. Ik maak in deze twee lessen veelvuldig gebruik van inzichten van Geert Van Oyen.

De naam van het evangelie

In de Nieuwe Bijbelvertaling wordt dit bijbelboek 'Het Evangelie volgens Marcus' genoemd. In het gewone spraakgebruik spreekt men van ofwel van *Marcus/Markus* ofwel van het *Marcusevangelie/Markusevangelie*. Die officiële naam komt omdat in tal van oude handschriften bovenaan de tekst staat: *Euangelion kata Markon* (codex Alexandrinus en Bezae) of alleen: *Kata Markon* (= volgens Marcus) (codex Sinaiticus en Vaticanus). Beide aanduidingen zijn van jongere datum dan de oerversie. Ze geven of de opvatting weer van

de kopiist, maar meer waarschijnlijk is het dat we hier met de *communis opinio* te maken hebben. Deze berust op een citaat, toegeschreven aan Papias, bisschop van Hiërapolis in Phrygië (100-150 n.Chr.) die op zijn beurt voor deze informatie weer verwijst naar een anonieme 'oudste':

'En dit sprak de oudste:

"Marcus, die tolk van Petrus was geworden, schreef, voor zover hij zich dat herinnerde, nauwkeurig op, zij het niet in volgorde wat de Heer had gezegd en gedaan. Hij had de Heer immers niet zelf gehoord, en hij was hem ook niet zelf gevolgd, maar was naar eigen zeggen een volgeling van Petrus geweest. Deze had zijn onderrichtingen gegeven naar behoefte, maar daarbij niet geprobeerd tussen de uitspraken van de Heer samenhang tot stand te brengen. Bijgevolg deed Marcus niets verkeerd door sommige dingen zo op te schrijven als hij zich herinnerde. Want hij had maar een zorg: niets weglaten van wat hij had gehoord en geen fouten maken bij de weergave." Dat werd door Papias over Marcus verteld.' (Eusebius, *Kerkgeschiedenis* III,39.15)

Is het misschien de bedoeling, door de inhoud via Marcus aan Petrus toe te schrijven dat aan dit boek een groter gezag toegekend zal worden? Door een relatie met Petrus te suggereren krijgt het boek namelijk een zeker apostolisch gezag (zie voor het belang daarvan hoofdstuk 5 over de canonvorming in de map van vorig jaar).

Ontstaan

(1) *De auteur*. De naam van de auteur van dit evangelie is ons – uit betrouwbare bronnen – niet bekend, net zomin als de plaats waar en het jaar waarin de auteur het evangelie heeft geschreven. Ook in het boek zelf komt de naam van de auteur voor, noch de plaats, noch de datum. We hebben met een anoniem geschrift te maken. Het zorgt ervoor dat de aandacht ook alleen maar naar zijn (of haar?) tekst kan uitgaan.

Wil de lezer de onbekende verteller vertrouwen, dan moet de verteller zichzelf als een betrouwbare figuur voorstellen. Als de lezer wantrouwen koestert, dan neemt hij de boodschap niet ernstig. Zonder zijn identiteit prijs te geven, slaagt hij erin als een gezagvol auteur over te komen. Dat gebeurt, doordat hij zich als een alwetende verteller presenteert. Hij vertelt wanneer de farizeeën onder elkaar plannen smeden om Jezus uit de weg te ruimen. Hij is erbij, wanneer enkele leerlingen onder elkaar discussiëren over hun plaats in het Godsrijk. Hij weet ook perfect wanneer Jezus inzicht krijgt in de gedachten van mensen, in hun geloof, hun vijandigheid en hun gevoelens. De verteller gaat mee met de gedachten en handelingen van Jezus. In de ogen van de lezer

deelt de verteller voor 100% dezelfde normen en inzichten van Jezus. Verteller en Jezus vormen een eensgezind duo.

(b) *Tijd*. Ten aanzien van de datering bestaat er een grote consensus onder de geleerden: op zijn vroegst 64 n.Chr. en op zijn laatst in of kort na 70 n.Chr., de val van Jeruzalem. Of het evangelie vlak vóór of vlak na de val van Jeruzalem is geschreven, is niet helemaal duidelijk. Dat hangt vooral af van de waardering en interpretatie van de apocalyptische rede in Marcus 13. De verwoesting van de tempel krijgt veel nadruk in hoofdstuk 13, maar zonder verwijzing naar hele concrete historische omstandigheden.

(c) *Plaats*. Volgens de traditie is Petrus in Rome geweest; daar is hij bij de vervolging onder Nero om het leven gebracht. Dat heeft het beeld opgeroepen dat Marcus het evangelie in Rome heeft geschreven. Andere onderzoekers denken of aan Galilea, gezien de grote plaats die Galilea aan het begin en aan het einde inneemt (W. Marxsen) of aan Syrië/Antiochië (G. Theissen) als ontstaansplaats. Bas van Iersel meent dat er naast het (misschien niet helemaal betrouwbare) bericht van Papias ook (drie) tekstinterne redenen zijn om een Romeinse oorsprong te veronderstellen:

(1) Er is een merkwaardige coïncidentie van persoonsnamen: in Paulus' brief aan de Romeinen 16,13 wordt gesproken van een groet aan Rufus, de uitverkorene in de Heer, en zijn moeder'. Alleen in Marcus wordt gesproken over 'Simon van Cyrene, de vader van Alexander en Rufus' (15,21).

(2) In het Marcusevangelie komen meer latinismen voor dan in de andere evangeliën;
(a) In de eerste plaats zijn dat tal van vergriekste transcripties van gangbare Latijnse woorden als *caesar* (keizer), *modius* (korenmaat), *speculator* (scherprechter), *denarius*, *sextarius*, *census* (belasting), *fragellare* (geselen), *centurio* (honderdman), *quadrans*, *praetorium* (praetorium), *praifektos* (prefect), *legio* (legioen), *grabatus* (veldbed) en *vae* (wee).

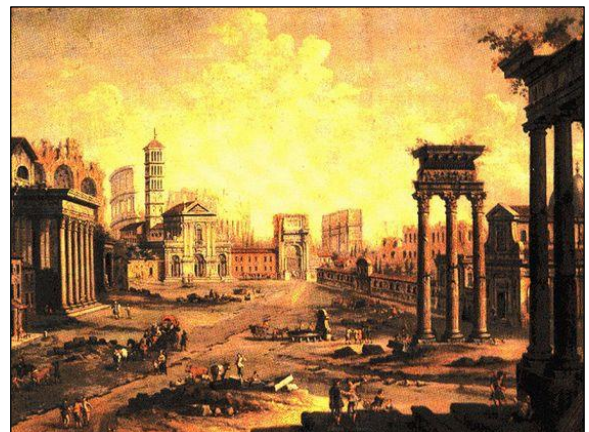
(b) Daarnaast zijn er Griekse woorden die als een letterlijke vertaling beschouwd moeten worden van een Latijns woord of een Latijnse uitdrukking: *symbolin* (consilium in 3,6) en *pugmei* (pugno of pugillo in 7,3).

(c) Men verwijst ook naar het potjes-Grieks dat bekend Latijns idioom omzet in on-Griekse woordcombinaties, die zo niet voorkomen in Matteüs en Lucas: *to hikanon poieo* (satisfacere, 'genoegdoen' in 15,15), *rapismasin lambano* (verberis accipere, 'met stokken slaan' in 14,65), *hodon poieo* (viam facere, 'een weg gaan' in 2,23), *eschatos echo* (ultimum habere, 'op haar uiterste liggen' in 5,23), *tithèmi ta gonata* (genua ponere, 'op de knieën vallen' in 15,19), *thanatoi katakrino* (capite damnare, 'ter dood veroordelen' in 10,33).

(d) Daarnaast is te noemen: normale Griekse woorden die verklaard worden met een vergriekste Latijnse uitdrukking: twee *lepta*, dat is een *quadrans* (12,42), *aulè*, dat is een *praetorium* (15,16).

(e) Ten slotte kan ook de zinsopbouw genoemd worden die meer Latijns dan Grieks aandoet.

(3) Het evangelie is sterk gefocust op een vervolgingssituatie (8,34-38; 9,42-48 [met 2 Makkabeeën 6,18-7,42 als achtergrond]; 13,9-13). Dan gaat het niet om pogroms van de kant van opgezweepte burgers, maar van vervolgingen door officiële instanties die handelen in naam van de overheid. Keizer Nero heeft de Romeinse christenen de schuld gegeven van de brand van Rome in 64 na Christus, waarna deze christenen hevig vervolgd zijn.

Vergelijking met Matteüs en Lucas

Wat opvalt in vergelijking met de andere evangeliën is dat Marcus niets over een voorgeschiedenis van Jezus vertelt, maar direct begint bij Jezus' doop door Johannes de Doper (1,9-11, vgl. Mat. 3,13-17; Luc. 3,21-22). Anders gezegd, Jezus komt het verhaal als dopeling binnen, zoals elke latere toehoorder in de christelijke gemeenschap binnenkomt: als dopeling. Zo plotseling als hij op het toneel verschijnt, zo plotseling is hij aan het eind ook weer verdwenen. Er mag van zijn opstanding verteld worden, over zijn verschijning aan de leerlingen in Galilea horen we niets. Met die twee zaken hebben Matteüs en Lucas blijkbaar niet kunnen leven, dat ze aan de voor- en aan de achterkant van hun evangelie verhalen hebben toegevoegd.

De tekst van het Marcusevangelie

Het boek bevat zestien hoofdstukken: 1,1-16,8. We hebben in Marcus met het kortste evangelie, bestaande uit ongeveer 11.250 woorden/661 verzen, te maken.

De oudste getuige van de tekst is P¹³⁷ (ca. 150-250), op de voet gevolgd door P⁴⁵ (ca. 250). Andere belangrijke handschriften zijn P⁸⁴, P⁸⁸ en de grote codices.

Het belangrijkste tekstkritische probleem doet zich voor vanaf Marcus 16,8. De vraag is of Marcus 16,1-8 het oorspronkelijk slot was of dat het originele slot van het evangelie verloren is gegaan. Men gaat tegenwoordig van het eerste uit.

De laatste twaalf verzen van het laatste hoofdstuk (16,9-20), die de verschijningen van de opgestane Jezus beschrijven, komen niet voor in de oudste manuscripten. Ze staan in de NBG'51 tussen vierkanten haakjes, in de NBV staat tussen 16,18 en 16,9-20 drie asterisken en in een noot een toelichting. Jongere manuscripten hebben dit andere slot dan 16,8; men kent een korte¹ en een lange versie; sommige handschriften hebben zelfs beide versies. Het zijn latere toevoegingen die vermoedelijk ontstaan zijn uit onvrede met het abrupte slot van Marcus. En er zijn inhoudelijke en stilistische verschillen met de hoofdtekst van het evangelie. Veel geleerden gaan er dan ook van uit dat de laatste twaalf verzen (16,9-20) oorspronkelijk niet tot het Evangelie volgens Marcus behoorden.

Begin en einde van het Marcusevangelie

Het Marcusevangelie begint als volgt: 'Het begin van het evangelie van Jezus Christus [zoon van God]'. Drie opmerkingen over deze beginzin: (1) De Nieuwe Bijbelvertaling laat de vierkanten haakjes weg. Niet alle oudste handschriften hebben 'zoon van God', codex Sinaiticus en Vaticanus wel, codex Alexandrinus niet. Laat de laatste deze uitdrukking misschien weg, omdat hij 'Christus' en 'zoon van God' als een verdubbeling ervaart? (2) Het tweede punt betreft de vraag hoe de genitief ('van [Jezus Christus]') gelezen moet worden: is dat een genitivus subjectivus ('van') of een genitief objectivus ('over')? (3) De vraag die de lezer zich zal stellen, is of Marcus 1,1 de beginzin is van de eerste perikoop of van het hele boek. De NBV kiest ervoor om Marcus 1,1 het begin van het hele boek te laten zijn, zoals blijkt uit het wit tussen 1,1 en 1,2vv.

Marcus 16,1-8 wordt vaak een 'abrupt slot' genoemd. Tevens zegt men dat het evangelie met 16,1-8 een 'open einde' heeft. Mijns inziens is die laatste aanduiding meer van toepassing op het slot van Matteüs (28,16-20), eindigend met een oproep 'Gaaf dan heen, alle volkeren tot mijn leerlingen makend en hen dopende in de naam van de Vader en de Zoon en de heilige Geest', waaraan men gehoor dient te geven. Het Marcusevangelie kent met 16,8 een echt slot, want met de laatste zin 'En zij zeiden niemand iets, want ze waren bevreesd' zit het evangelie ook echt op slot.

¹ Sommige handschriften hebben tussen vers 8 en vers 9 nog de volgende tekst: 'Alles wat hun opgedragen was, meldden zij in het kort aan die rond Petrus. Daarna stuurde ook Jezus zelf erop uit om van het oosten tot het westen door hen de heilige en onvergankelijke boodschap van de eeuwige redding te verkondigen. Amen.'

Begin en eind omramen elkaar zo op een hele bijzondere manier: 'Het begin van het evangelie ..' (1,1) – 'Ze zeiden niemand iets ...' (16,8). Dat betekent dat het evangelie van 1,1 na 16,8 niet verder komt! Die rol wordt met dit evangelie door de verteller overgenomen. Hij mag met recht 'evangelist' genoemd worden.

De macrostructuur van het Marcusevangelie

Over de structuur van het Marcusevangelie bestaan enorme verschillen. Sommige uitleggers zijn van mening dat we met een samenraapsel van anekdotes/scènes te maken hebben, anderen zijn van opvatting dat het om een tot in details gecomponeerd geheel gaat.

Bas van Iersel ziet in het Marcusevangelie een concentrische structuur:

1,1	Opschrift
A 1,2-13	Proloog: In de woestijn
b 1,14-15	vooruitblik: het goede nieuws in Galilea
C 1,16-8,21	In Galilea
d 8,22-26	genezing van een blinde
E' 8,27-10,45	De weg (van Galilea naar Jeruzalem)
d' 10,46-52	genezing van een blinde
C' 11,1-15,39	In Jeruzalem
b' 15,40-41	terugblik: de vrouwen uit Galilea
A' 15,42-16,8	Epiloog: Bij het graf

Ook volgens *Wim Weren* is de opbouw gebaseerd op concentrische patronen, maar Weren komt tot een iets andere indeling dan Bas van Iersel op wie hij zich baseert. Hij laat uit de macrostructuur van Van Iersel de vooruitblik (b) en de terugblik (b') weg.

1,1	Thema van het boek
a 1,2-13	Proloog
A 1,14-8,21	Jezus' werkzaamheden in Galilea en omstreken
b 8,22-26	Genezing van een blinde
B 8,27-10,45	De weg van de Mensenzoon en de weg van zijn volgelingen
b' 10,46-52	Genezing van een blinde
A' 11,1-15,47	Jezus' werkzaamheden in Jeruzalem en zijn lijden en dood
a' 16,1-8	Epiloog

Geert Van Oyen deelt het boek in twee delen in: een Galilea- en een Jeruzalem-deel:

1,1	Thema van het boek
1,2-13	Proloog
Deel I:	Galilea 1,14-3,6; 3,7-6,6a; 6,6b-8,26
Deel II:	Jeruzalem 8,27-10,52; 11,1-13,37; 14,1-15,47
16,1-8	Epiloog

Ook *Joop Smit* hanteert een geografisch criterium. Hij komt tot drie delen, omdat hij tussen het Galilea- en het Jeruzalem-deel net als Van Iersel en Weren nog een onderweg-sectie onderscheidt:

1,1	Het opschrift
1,2-13	De zending
1,14-8,26	Eerste bedrijf: Galilea en omstreken

8,27-10,52	Tweede bedrijf: Onderweg
11,1-15,47	Derde bedrijf: Jeruzalem
16,1-8	De evaluatie

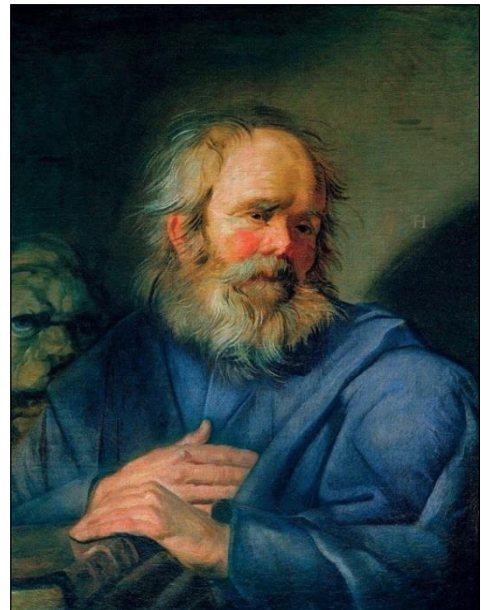
Ook *Nico Riemersma* ziet in het Marcusevangelie een concentrisch patroon, die uit twee rondes bestaat: (1) A, B en C: brood en (2) C', B' en A': wijn:

1,1-15	Proloog	
A 1,16-3,12	Reinigingssectie	Roeping van de leerlingen
B 3,13-5,43	Zaaierssectie	Aanstelling van de twaalf
C 6,1-8,26	Broodsectie	Uitzending van de twaalf
C' 8,27-10,52	Onderwegsectie	
B' 11,1-14,11	Intochtsectie	
A' 14,12-16,8	Paschasectie	

Hierboven staan een aantal voorstellen voor de macrostructuur van het Matteüsevangelie op een rij. Welke vind je het meest aannemelijk? En waarom?

Marcus met de leeuw

In de kunst wordt Marcus steeds met een leeuw afgebeeld (zie hiernaast: het schilderij is van Frans Hals), omdat zijn evangelie begint met het verblijf van Jezus in de woestijn, plek van wilde dieren (Mar. 1,12-13).

Kenmerken

(1) Het Marcusevangelie kent een niet-literaire, volkse stijl. Marcus rijgt de zinnen steeds simpel met 'en' (Grieks: *kai*) aan elkaar. Daardoor doet het evangelie sterk aan de vertelstijl van de Hebreeuwse Bijbel denken, waarin de zinnen door middel van 'en' (Hebreeuws: *we*) aan elkaar zijn verbonden.

(2) Het Marcusevangelie kent een episodische vertelstijl, die we ook kennen uit de verhalen in de Hebreeuwse Bijbel. Daarmee wordt gezegd dat het Marcusevangelie bestaat uit opeenvolgende zelfstandige scènes, met steeds wisselende personages en thematieken. Samenhang tussen de scènes/de grotere verbanden zal een lezer(es) pas ontdekken, als hij/zij het verhaal achter elkaar leest. Wat met die opeenstapeling van scènes duidelijk wordt, is de enorme beweging die erdoor veroorzaakt wordt. Het verhaal krijgt daardoor een enorme dynamiek.

(3) Elk van de synoptische evangeliën is te herkennen aan een eigen woord/uitdrukking. In het Marcusevangelie is dat het woordje 'gelijk' (Gr: *euthus*, vaak vertaald met 'terstond', 'meteen'), dat tweeënveertig keer voorkomt: 1,10.12.18.20.21.23.28.29.30.42.43; 2,8.12; 3,6; 4,5.15.16.17.29; 5,2.29.30.42 (2x); 6,25.27.45.50.54; 7,25.35; 8,10; 9,15.20.24; 11,2.3; 14,43.45.72; 15,1. Dit bijwoord ontbreekt alleen in de hoofdstukken 12, 13 en 16. Het woord geeft aan dit evangelie een zekere haast/urgentie. Maar het begint met het werkwoord 'gelijk maken' (Gr. *euthuneo*) in Marcus 1,2-3: 'De stem van een die roept in de woestijn: "Bereidt de weg van de Heer, *maakt* zijn paden *gelijk*".' Voor alle duidelijkheid, het is niet hetzelfde woord als direct aan het begin van 1,2 'Gelijk geschreven staat ...'

(4) Op een groot aantal plaatsen gebruikt Marcus het woord 'weer' (Gr: *palin*) om twee of meer uiteen liggende delen met elkaar te verbinden (2,1.13; 3,1.20; 4,1-2; 5,21; 7,14.31;

8,1.13; 10,1 (2x); 10,10.24; 11,27). Zo herinnert de evangelist de lezer er in 2,1 aan dat Jezus als in Kafarnaüm is geweest (1,21). In 3,1 doet hij hetzelfde, met dit verschil dat nu het accent ligt op Jezus' bezoek aan de synagoge (1,21).

(5) Het Marcusevangelie staat ook bekend om zijn dubbelheid/tweevoud. Het heeft te maken met een of andere vorm van herhaling of een opbouw van de tekst in twee stappen. Meest opvallend is het wanneer perikopen, korte passages of volledige zinnen bijna letterlijk worden herhaald. Zoiets ervaart men het beste, wanneer men het evangelie in één stuk leest of beluistert. Zo kan het geen lezer ontgaan dat er twee broodvermenigvuldigingsverhalen verteld worden (6,34-44 en 8,1-10) en twee genezingsverhalen van een blinde (8,22-26 en 10,46-52), net zomin als dat er twee keer in bijna identieke bewoordingen gespeculeerd wordt over Jezus' identiteit (6,14-16 en 8,27-29). Ook op een meer eenvoudig niveau is tweeheid te herkennen. Dan gaat het vaak om verhaalstof die wordt herhaald door woordstof: 5,38 (huilen en weklagen) > 5,39 ('misbaar maken en huilen'); 6,32 (afgelegen plaats) > 6,35 ('afgelegen plaats'); 8,16 (geen brood hebben) > 8,17 ('geen brood hebben'). Of het gebeurt dat er een vraag aan Jezus wordt gesteld en dat hij de woorden van de vraag in zijn antwoord opneemt: 1,40 ('als u wilt, kunt u mij rein maken') > 1,41 ('ik wil het, word rein'); 5,28 ('als ..., dan zal ik gered worden') > 5,34 ('uw geloof heeft u gered').

(6) Marcus hanteert zeer vaak het historisch praesens (150 keer): een gebeurtenis uit het verleden wordt verteld alsof het zich in het heden/nu afspeelt. In veel vertalingen wordt dat nauwelijks/niet tot uitdrukking gebracht. Het komt in het bijzonder voor met betrekking tot de werkwoorden 'zeggen' (Gr: *lego*) (maar liefst 72 keer!) en 'komen' (Gr: *erchomai*) (23 keer). Zie b.v. in Marcus 16,1-8: 'gaan' (v. 2), 'zien' (v. 4), 'zegt' (v. 6).

(7) Een verschijnsel dat ook in het Marcusevangelie diverse keren voorkomt, is de 'onderbreking'/'inlassing'/'invoeging' (Eng: 'intercalation' of 'interpolation'). Het verhaal van de schriftgeleerden (3,22-30) staat ingeklemd tussen het verhaal van Jezus' naasten (3,20-21 en 3,31-35). Zo heeft de verteller de genezing van de bloedvloeiende vrouw (5,25-34) ingelast tussen het inleidende (5,21-24) en het afsluitende deel van de opwekking van de dochter van Jäirus (5,35-43). Het verhaal van de onthoofding van Johannes (6,14-29) vult de tijd tussen de zending van de leerlingen (6,7-13) en hun terugkeer (6,30vv.). Een goed voorbeeld is ook Jezus' vervloeking van de vijgenboom (11,12-14 en 11,22-25) en zijn actie in de tempel (11,15-19). De verloochening door Petrus (14,53-54 en 14,66-72) wordt ingeschoven in het verhaal van het verhoor van Jezus door het Sanhedrin (14,55-65).

(8) Een van de meest in het oog springende zaken is het veelvuldig voorkomen van vragen. De lezer komt maar liefst honderdtien vragen tegen. De meeste vragen hebben betrekking op Jezus. Door zijn bijzondere/opvallende optreden roept hij vragen op. Mensen (verhaalfiguren) die met hem in contact komen, willen meer over hem te weten komen of ze staan kritisch dan wel onbegrijpend tegenover hem. De vragen ontstaan vooral naar aanleiding van zijn gezag (spreken) en macht (handelen) die aan God doen denken.

(9) In het Marcusevangelie worden aan Jezus opvallend veel emoties toegeschreven: boos (1,4 in Codex Bezae; 11,15-18), verwondering (6,6), angstig (14,33), vol compassie (1,41; 6,34; 8,2; 9,22).

(10) Een belangrijke karakteristiek van het Marcusevangelie is in 1901 ontdekt door de Duitse nieuwtestamenticus William Wrede. Hij merkt in zijn boek *Das Messiasgeheimnis in den Evangelien: Zugleich ein Beitrag zum Verständnis des Markumevangeliums* op dat Jezus in het Marcusevangelie niet wil dat zijn messiaanse identiteit voor zijn dood bekend wordt. De sleutel om Jezus als Messias te identificeren kan pas na zijn opstanding worden gevonden, zo is het idee. Vandaar dat Jezus steeds mensen opriep om niet bekend te maken dat hij de Messias is (1,34.44; 3,12; 5,43; 7,36; 8,30). Dat noemde Wrede het Messiasgeheim.

Thematiek

(1) *Plaats*. Het Marcusevangelie bestaat uit twee grote blokken: Galilea en Jeruzalem in Judea, die tegenover elkaar staan. Het is vooral een tegenstelling tussen twee verschillende religieuze opvattingen en belevingen. Galilea is de plek waar het goede nieuws wordt verkondigd en gestalte krijgt. Verschillende keren wordt in het verhaal benadrukt dat Jezus uit Galilea komt of daar werkzaam is. De laatste woorden van het evangelie worden gesproken door een jongeman in het graf die bevel geeft dat de leerlingen naar Galilea moeten terugkeren, waar ze de opgestane Heer zullen zien (16,6-7). Galilea staat symbool voor een godsdienst die bereikbaar is voor gewone mensen. Jeruzalem is het gebied/de stad die Jezus vijandig gezind is. De stad met zijn tempel staat symbool voor/vormt het hart van de joodse traditie. Uit deze stad waar de politiek en religieuze hiërarchie de macht met elkaar delen, komt de meeste tegenstand ten aanzien van Jezus. De oorzaak daarvan is dat Jezus een geheel eigen omgang heeft met God, die behoorlijk anders is dan de gangbare officiële praktijk.

Er is over de *plaats* nog op een andere manier te spreken. Er zijn in het verhaal twee niveaus/sferen/ruimtes te onderscheiden, die echter wel in relatie tot elkaar treden: het *aardse* niveau, waarop mensen spreken en handelen, en het *hemelse* niveau, waar hemelse gestalten: God, satan, demonen, wonen en vandaaruit zich manifesteren. De ene sfeer wil nog wel eens een afspiegeling zijn van de andere (vgl. de bede uit het Onze Vader: '[Uw wil geschiede], gelijk in de hemel, also ook op de aarde'): zo hebben de conflicten tussen Jezus en de autoriteiten een tegenpool in de conflicten tussen de demonen/onreine geesten/satan en God in de hemelse wereld.² Het Marcusevangelie is te lezen als een verhaal over de vraag: tot welke sfeer behoort Jezus?

(2) *Tijd*. De lezer krijgt na lezing van het Marcusevangelie de indruk dat het verhaal zich beperkt tot enkele (vooral de laatste) maanden van Jezus' leven. Toch is er wel degelijk een veel breder tijds kader. Door het citaat, in feite een mengcitaat van meerdere oudtestamentische teksten, helemaal aan het begin van het boek (1,2-3) wordt duidelijk dat Johannes niet uit de lucht komt vallen, maar dat hij iemand is die een taak te verrichten heeft voor iemand uit. De lezer zal gaandeweg begrijpen dat die 'je' van het citaat Jezus moet zijn. Jezus' komst moet dus in dat veel grotere tijds kader (teruggaande tot de oudtestamentische profeten) gezien worden. Maar Jezus' optreden heeft ook betekenis voor de toekomst. De impact van zijn spreken en van zijn lotgevallen reiken tot over zijn dood en opstanding heen. Dat wordt duidelijk uit het slot (16,1-8), waar uitspraken over de toekomst gedaan worden ('daar zullen ze mij zien') die in het verhaal niet gerealiseerd worden. Daar is ook sprake van in Marcus 13. We lezen daar ook zaken die in de toekomst plaatsvinden; dat betreft ook dingen die leerlingen van Jezus zullen overkomen. De leerling, resp. de hoorder die zich leerling/volgeling van Jezus noemt, wordt tot bepaalde keuzes opgeroepen.

(3) *Verhaalpersonages*. Er zijn buiten Jezus globaal vier groepen te onderscheiden. Alle vier groepen staan in relatie tot Jezus, het hoofdpersonage/de protagonist:

² In de Bijbel worden hele concrete beelden gebruikt: hemel en aarde, in de systematische theologie gebruikt men daarvoor abstracte taal. Men hanteert daar de woorden 'immanent' (let. 'hier verblijvend') en 'transcendent' ('deze [aardse] wereld overstijgend').

(a) De menigte. De werkzaamheid van Jezus aan het begin roept overweldigende, positieve reacties op bij de menigte, zowel de uitdrijvingen en genezingen als zijn onderricht. Die bijval vindt zijn hoogtepunt in een demonstratie van steunbetuiging bij Jezus' intocht in Jeruzalem, waarbij Jezus wordt toegejuicht als degene uit Psalm 118,25-26: 'Hij die komt in de naam van de Heer' (11,1-10). De houding van de menigte verandert door de provocaties van de overpriesters bij het verhoor voor Pilatus (15,1-15).

(b) Vertegenwoordigers van de schriftgeleerden en farizeeën uit Jeruzalem. Zij stellen zich vanaf het begin al vijandig op (zie in 2,1-3,6 vijf twistgesprekken die samen een concentrisch patroon vormen: A 2,1-12; B 2,13-17; C 2,18-22; B' 2,23-28; A' 3,1-6, zie vooral 2,6.16.24; 3,2). Hun houding varieert van oppositievoeren in twistgesprekken over wet overschrijdende praktijken en soms als blasfemisch geduide uitlatingen van Jezus tot het stand komen van allianties met de herodianen (3,6; 8,15; 12,13), hogepriesters en oudsten (11,18; 12,12; 14,1) met het doel om Jezus uit de weg te ruimen.

(c) Tal van figuren komen in afzonderlijke scènes naar voren en verdwijnen direct daarna weer. Soms hebben ze een naam, soms zijn ze naamloos: de vrouw die Jezus zalft, Bartimeüs, de centurio, Simon van Cyrene, de vrouw van Syro-Fenicische afkomst. Ze vervullen vaak een positieve rol.

(d) De leerlingen van Jezus uit Galilea. Van alle reacties op Jezus zijn die van Jezus' leerlingen het meest complex. Ze volgen hem onmiddellijk als Jezus hen roept (1,16-20; 2,13-14). Twaalf van hen worden aangesteld tot 'apostelen' (= gezanten) (3,14-19). Zelfs als ze zich verwonderen over Jezus (4,41) of door hem worden bekritiseerd (4,40; 8,17-21.33; 9,19,42) of niet begrijpen wat hij zegt (9,32; 10,32), blijven ze hem volgen naar Jeruzalem. Jezus geeft hun soms apart uitleg (4,33-34; 7,17-23; 9,28-29; 10,10-12,32; 13,3) en hij vertrouwt hen hetzelfde gezag toe als hij die zelf ontvangen heeft (3,14v.). Maar er is ook verzet: van Petrus tegen Jezus (8,32). Het onbegrip van de twaalf maakt aan het eind plaats voor verraad (14,10-11; 15,43-45), verloochening (14,66-72), vlucht en verlaten van Jezus (14,50). Kortom, de leerlingen haken helemaal uiteindelijk helemaal af.

Als dat met de mannelijke leerlingen gebeurt, dan zorgen de vrouwelijke leerlingen daarna voor verbinding tussen de mannelijke leerlingen en Jezus. Zij zijn aanwezig bij zijn sterven (15,40-41), zien waar Jezus wordt neergelegd (15,47) en gaan naar het graf, nadat zij specerijen gekocht hebben om hem te zalven (16,1-3). De vrouwen worden opgeroepen om naar de leerlingen te gaan en dat zij (= de leerlingen) hem daar in Galilea zullen zien (16,7).

(e) Jezus. Het Marcusevangelie maakt direct vanaf het begin al wel aan de lezer duidelijk dat Jezus het hoofdpersonage zal zijn in zijn verhaal. De verteller onthult direct zijn identiteit: Christus, de Zoon van God (1,1). Dat Jezus de Zoon van God is, wordt twee maal door de hemel bevestigd: bij de doop (1,11) en bij de verheerlijking op de berg (9,7). En daarna ook door demonen (3,11-12; 5,7). Pas helemaal aan het eind van het Marcusevangelie zijn het mensen die Jezus als zodanig zien: in 14,61-62 is het nog een vraag van de hogepriester, bij het sterven van Jezus is het een centurio die zegt: 'Waarlijk, deze mens was Gods Zoon.'

Marcus 1,9-11

En het geschiedde in die dagen
dat Jezus Nazaret in Galilea verliet
en door Johannes in de Jordaan werd gedoopt
En gelijk toen hij uit het water opsteeg
zag hij de hemelen *scheuren*
en de *Geest* als een duif op zich neerdalen
En een stem uit de hemel:
'Jij bent mijn *zoon*, de geliefde, in jou heb ik welbehagen.'

Marcus 15,37-39

En Jezus slaakte een luide kreet
en gaf de *geest*.

En het voorhangsel van de tempel *scheurde* van boven naar beneden

Toen de centurio die tegenover hem stond

zag dat hij zo de *geest* gegeven had,

zei hij:

‘Waarlijk, deze mens was [een] *zoon* van God.’

De lezer heeft door 1,1 een voorsprong op alle verhaalpersonages, omdat hij in naam al weet wie Jezus is. Jezus zegt en doet allerlei dingen die de verhaalpersonages dwingen om of uitspraken te doen wie hij is of vragen te stellen over zijn identiteit. Het is niet voor iedereen onmiddellijk duidelijk wie hij is. Op de één of andere manier past hij niet binnen de bestaande godsdienstige (Gods)beelden. Om te verstaan wat die titel(s) tot uitdrukking willen brengen, zal de lezer het evangelie verder moeten lezen. Pas helemaal aan het slot wordt dat duidelijk. Het lijkt erop dat die titel klinkt, omdat Jezus vaak zó optreedt dat hij op God lijkt, niet in zijn minst waar (bij doop en dood) het zijn solidariteit betreft.

Literatuur

- J.R. EDWARDS, ‘Markan Sandwiches: The Significance of Interpolations in Markan Narratives’, *Novum Testamentum* 31 (1989), 193-216.
- L. GEYSELS, *De weg van de Dienaar: Lezen in het Marcusevangelie*, Leuven 1997.
- B. HEMELSOET, *Marcus* (Verklaring van een Bijbelgedeelte), Kampen 1977.
- V. HOWARD, B.M.F. VAN IERSEL & D.B. PEABODY, ‘Marcus’, in: E. EYNIKEL e.a. (red.), *Internationaal Commentaar op de Bijbel*. Band 2, Kampen & Averbode 2001, 1545-1587.
- B. VAN IERSEL, *Marcus* (Belichting van het Bijbelboek), Boxtel 1986.
- B. VAN IERSEL, *Marcus uitgelegd aan andere lezers*, Baarn 1997.
- E.C. MALONEY, ‘The Historical Present in the Gospel of Mark’, in: M.P. HORGAN & P.J. KOBELSKI (ed.), *To Touch the Text: Biblical and Related Studies*. Fs. J.A. Fitzmyer, New York 1989, 67-78.
- F. NEIRYNCK, *Duality in Mark: Contributions to the Study of the Markan Redaction* (BETL 31), Leuven 1972.
- G. VAN OYEN, ‘Intercalation and Irony in the Gospel of Mark’, in: F. Van SEGBROECK e.a., (ed.), *The Four Gospels 1992*. Vol. II. Fs. F. Neirynck, Leuven 1992, 949-974.
- G. VAN OYEN (red.), *De tijd is rijp: Marcus en zijn lezers toen en nu* (Verslagboek Vliebergh-Sencie-Leergang. Afdeling Bijbel 1995), Leuven & Amersfoort 1996.
- G. VAN OYEN, ‘Het Evangelie volgens Marcus’, in: J. FOKKELMAN & W. WEREN (red.), *De Bijbel literair: Opbouw en gedachtegang van de bijbelse geschriften en hun onderlinge relaties*, Zoetermeer & Kapellen 2003, 513-528.
- G. VAN OYEN, *De Marcuscode*, Averbode & Kampen 2005.
- G. VAN OYEN, *Marcus mee maken*, Leuven 2006.
- G. VAN OYEN, ‘Marcus’, in: K. SPRONK & A. VAN WIERINGEN (red.), *De Bijbel theologisch: Hoofdpijnen en thema’s*, Zoetermeer 2011, 148-157.
- H. SERVOTTE, *Marcus literair: De dubbele focus van het tweede evangelie*, Averbode 1996.
- T. SHEPHERD, ‘The Narrative Function of Markan Intercalation’, *New Testament Studies* 41 (1995), 522-540.
- J. SMIT, *Het verhaal van Marcus: Sleutelpassages uit zijn evangelie*, Heerenveen 2011.
- W. WREDE, *Das Messiasgeheimnis in den Evangelien: Zugleich ein Beitrag zum Verständnis des Markusevangeliums*, Göttingen 1969⁴.